

ցընել չեն տար զանիկայ : Այն իսկ բնութիւնը՝ հասարակաց մայրը՝ չկրնար ան միջոցին զսպել իր որդին . Բնչ պէս թագաւորը կարենայ զսպել իր հպատակը :

Սկիւն , արծաթը , մարգարիտն ու գոհարեղէնները չեն կրնար սնուցանել զմարդս , և ոչ ալ ցրտէն պահել : Օարդ կ'ընեն անոնք թագաւորաց . կրնայ մարդ ծոցը կրել զանոնք , ծովերէ անցընել , փոխնորդ ընել ամենակարեւոր բաներու հետ : Բայց թէ որ ասոնք աս չնչին օգուտը կու տան մարդկանց , մեծամեծ փնասներ չեն

հասցընէր արդեօք անոնց . օրինազանց ընել կու տան զմեծերը , անհաւատարիմ ծառայութիւն ընող , բռնաւորաբար հարստահարող , և ազգին ամենամեծ թշնամիները : Այլ խոհեմ թագաւոր , ասոնցմէ աւելի ընտրէ ան սննդաւոր սերմանիքը՝ զսրոնք երկիրս մշակին կու տայ 'ի փոխարէն իրեն քրտնաջան անդուլ աշխատութեանցը :

Խմաստուն թագաւորաց իշխանութե տակ միայն առաքինի պաշտօնեայք կը գտնուին . վասն զի պէտք է որ արծազանգը իր կրկնած ձայնին նմանի :

ՔԱՆԱՄԻՔԱԿԱՆ

ԲԱՆՊԱՏԵՂԾՈՒԹԻՒՒՆ

ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ

կամ

ՄԱՀՅՈՒՂԻԱՅ

Ի ստեանց ես մօր իմոյ ցաւոց եղէ այր .
 Լքեան փոխան արտօսը ածէ սիրտ իմյար ,
 Լքարձ յինէն Տէր ըզվայելս իսկ լալեաց ,
 Լա քարացան ի սըրտիս ուզիք արտասուաց .
 Դառնութիւն՝ ինձ մեղք եւ թախիծք եղեն խինդ .
 Լա մէն դագաղ սիրտ կարեկից տայ յիս թինդ .
 Այ արգելուն շաւիղք ուրեք զիս բընաւ
 Բայց ուր աւերք են եւ ցաւ :

Ինդ պարզ երկնիւք եթէ կանաչ տեսից մարգս ,
 Եթէ հովիտս հեշտին առ ծով լեալ գըրկարկ ,
 Լնցեալ ընդ այնս եւ ասեմ դառն ծաղու .
 Բա՛ջ , երջանիկ վայր , այլ աւանդ չես իմ դու .
 Ուր կոծ լըսի՝ անդ լոկ ոգւոյս արձագանգք ,
 Եւ հայրենիք հոգւոյս անդ՝ ուր եւ կալանք ,
 Եւ յարտասուաց եւ ի մոխրոց զանգեալ հող
 Եւ անկողին ինձ դիտող :

Հարցանիցէք , Վասն էր . — չունիմ առ այդ բան .
 Ի զուր զանդունդ ցաւոցս հարից ի տատան ,
 Փոխան բանի՝ շըրթունք բերցեն միայն վայս .
 Եւ թէ 'նթեռնուլ կամիք հերձէք ըզսիրտս այս .
 Սա՛հ՝ յամենայն մըխեաց երակս իմ դաշոյն ,
 Եւ տրուիք սըրտիս օրհասական է բախիւն ,
 Սեռելոտեօք իմն է լըցեալ քաւարան ,
 Հոգիս համբուն դամբարան :

Եւդ երբ ի վայրս անդր ես գնացի՝ ուր ծնաւ Տէր ,
 Ոչ ի խընդիր վայրացն ելի սըրբանուէր
 Ուր ընդ ոտիւք արմաւենիս հէգքն արկին ,
 Ուր զանձն յայտնէր Բանըն ձայնիւ հրամանին ,
 Ուր Ովաննայն խաղայր ի գնացն յաղթական ,
 Ուր ձեռքն որ սուրբ կանանց յարտօսըր թացան
 Բզճակատուն սըրբելով շանթ եւ քըրտունս
 Օննմեղ գըգուէր ըզմանկունս :

Հեծեծանաց անդր ի տեղին տար զիս , հայր ,
 Ի մահագոյժ սլարտէզն՝ ուր մեր փըրկիչն այր
 Ի մարդկանէ եւ ի հօրէն լըքեալ իւր
 Օրհասական քըրտնէր զարիւն եւ ըզջուր .
 Թող զիս եւ երթ ի բաց . առից եւ ես զհամ
 Յաւոց՝ զոր նայն կըրեաց յանհունն այն ի ժամ .
 Եւ յուսաբեկ՝ օրհաս պաշտօն է իմ նոր ,
 Եւ իմ սեղան աստանօր :

Եւ փոշելից ոտամբ լերին Ձիթենեաց
 Եւ Սիոնի ամրոյն յաւերս հովանեաց
 Վայր է՝ ուստի արփւոյն խուսէ բնաւ ճաճանչ ,
 Եւ ցամաքեալ Վեդրոն ծորի՝ մէջ ափանց .
 Եւ Յովսափատ եհատ ի բլուրսըն տապան ,
 Եւ աւերակք աճեն բուսոցըն փոխան ,
 Եւ հինաւուրց ծառոց արմատք ծայրասուր
 Բզվէմնն առնեն հերձակտուր :

Եւ մէջ ժայռից երկուց բանի անդ քարայր ,
 Ուր ըզմահուն ճաշակ էառ ցաւոցն այր ,
 Եւ զարթուցեալ երիցս զ՝ ի քուն բարեկամս՝
 “ Հըսկեցէք , ասէր , ահեղ է ինձ ժամս ” :
 Եւ զուր ի դողդոջ թըւի քամել տակաւին
 Յարիւնաներկն յատակի զշիթ բաժակին ,
 Եւ քիրտնըն գէջ պատարագին ահաւոր՝
 Վայ դեռ ի ժայռս քըրտնաթոր :

Եւ յաճկեալ ձեռք զճակատ նըստայ ի վիմին
 Խորհել զոր անդ խորհէր ճակատ տերունին .

Եւ յիշեցի ի սկըզբանէն ցըվախճան
Օ արտօսը՝ որ զիմ պեղեաց կենացըս ծորան .
Եւ ի՞նչ ' ստ անձին զցաւոց բեռինըս ծանուես
Թլուելով մի առ մի ըզկեանս եւ զմահունս .
Եւ յանկարծ թուեցայ լինել յերազի ,
Ո՛հեր , երազ որպիսի :

Ինդ մայրական հըսկող թեւօք , ոչ հեռի
Եւ իմ թողեալ զգըստրիկ , զիմ հոգ զիմ բարի .
Համէն գարուն ճակատն իւր դեռ զարգանայր ,
Եւ յերկնակող ի տիս հոգին հասեալ կայր .
Ինջինջ յաչաց՝ նորայն դրոշմեալ կայր պատկեր
Եւ հետք նորին ուր եւ ուրեք ոք հայեր .
Եւ ոչ մի հայր կարաց ընդ իս աննախանձ
Ի զնա տեսեալ՝ առնել զանց :

Հերկար մըրըկաց իմոց էր լոկ նըշխարիկ ,
Բազում ծաղկանց միակ պըտուղ , սիրոյ կնիք .
Արտօսը ի չուս եւ ի դարձիս էր համբոյր ,
Եւ վտարանդի տընկանս յաւերժ խրախճան գոյր .
Ի պատուհանս իմ ճառագայթ արեւու ,
Եւ ի շըրթանցս ըմպող քաղցրիկ ձագ հաւու .
Ի գիշերի առ մահճաւս սիւգ անուշակ ,
Ու ի զարթնուլս՝ խինդ անապակ :

Եւ աւելի եւս , ո՛հ , նա մօրս էր պատկեր .
Հաչըս սորին նորա նայեացն երեւեր .
Ու երաճնանէր նովաւ անցեալս յապագայն ,
Եւ ջանկութիւնս այլակերպեալ էր միայն :
Ի զտանն ամաց բարւոյ տայր ձայնն արձագանգ ,
Ի քայլիփեւն հըրճուէին տանըս գերանք .
Հայեցուածովն յաչս իմ բերէր արտասուս ,
Եւ ժըմտելով սըրտիս լոյս :

Իստ մէն խորհուրդս իմ փոխէր զիւրնն դիմակ .
Հոլային յաչս իմ աչքն իւր գեղ կապուտակ .
Տեսանէի զհոգս իմ լուծեալս ի նորայն
Որպէս ի ջուր վըճիտ հարեալ տիպ ունայն .
Բաղք էր համայն որ ի սըրտէ անտի գայր ,
Եւ չամփոփէր երբէք լըրջիկ շըրթանց ծայր
Բայց թէ զափկիցն եդեալ ի մէջ մօր ձեռաց
Նընրէր յաղթս առ Բստուած :

Թլուէր յանուրջս իմ ըզնա՝ ծեալ աստանօր
Եւ ի վերայ ծընկացս ունել գեղաշնորհ ,
Բազուկս արկեալ զուլամբ զոտիւք ըզնորին
Եւ ի ճակատըն զիմ ճակատ կաթոգին .

Եւ թաւալեալ զճակատն ի հօրքս բազուկ
Յընցէր զդեղձան հոստոսն հարեալ ի սեւուկ,
Փայլէին շարք ճերմակք ի խինդրս շըրթանց
Օրքս շարժէր խինդ անանց :

Եւ սրբտակաթ առ ի քաղէլ ըզհոգիս
Ըզհայեցուածսն անդուլ ձըգէր նա ի յիս .
Իսկ յոր յիմոցս աչաց ի նա ճառագայթ
Վանի հուր վառ՝ Ետուած միայն գիտէ զայդ .
Խանդակաթ շուրթն իմ ուր հանգչել ոչ գիտէր
Սինչ տղայտակս առ խաղ նա յինքըն ձըգէր ,
Յիւրոց շըրթանց ու այտից ածէր զայն ի վայր
Եւ առ համբոյրքս զլանայր :

Երբեալ նորին զմայլմամբ՝ ընդ միտս ասէի ,
Ո՛վ Տէր , ցորչափ զինեւ աչք այն փայլեսցի ,
Վեզ գոհուլթիւն եւ երգըս տաց հանապազ .
Ի ծաղկատիպ կեանսն եւ ինձ կեալ՝ շատ է այս .
Օքաղցրիկ բաժին ձըրիցդ որ ինձ՝ նըմա տուր .
Թող խամրեսցին յուսոյ աւուրքս առաթուր .
Կազմեա՛ զնորին սրբակապան , ցոյց եւ այժմէն
Օլամուսնոյն գիրկս՝ որ փակք են :

Եւ յսպէս ի խինդ իմ ըզմայլեալ ու ի մաղթանս՝
Չազդէր սրբտիս եւ չերեւէր իսկ ականս
Թէ ի գըրկիս տակաւ ծանրէր ճակատն այն
Ու ոտքն իբրու վէմ պաղէր ձեռացս ի վերայն .
Ո՛հ , Յուլիա , ուստի՞ դալուկն այն ի քեզ ,
Ուստի՞ խոնաւն ի ճակատուդ ասպարէզ .
Խօսեանց ժըմտեաց , ով իմ հրեշտակ , մի խաղար .
Իսկ ինձ զաչկունքըդ պայծառ :

Ի վարդ շըրթունս սըփուէր մահու կապուտակ
Ու այն ինչ ծընեալ նուաղէր ժըմիտն անդ համակ .
Շունչ հագագին կարճեալ նեղէր մերձ ընդ մերձ
Հանգոյն թեւոց հուպ ի կասել օդահերձ .
Սնայի սլացիցն եղեալ զիմ ունկն առ սրբտին .
Եւ յորժամ հուսկ շունչ վերացոյց ըզհոգին՝
Սիրտ իմ մեռաւ յիս , զինչ մեռեալ եւ ցուրտ դի
Օր կրիցէ կին յարգանդի :

Ի գիրկ կարկամ բարձեալ զազնիւն այն քան զկեանս՝
Իբր առ ի մահ հարեալ մարդոյ դանդաչանս
Կանգնեալ յոտին , եւ առ սեղանըն չոգայ ,
Պարզեալ զմանուկն ի գաղջ վիմին ի վերայ .
Սածեայ շըրթամբքս ի կափուցեալսն այն աչկունս .
Եւ ջերմութիւն դեռ ի կրճեայս կայր ի քունս ,

Իբր ի բունի՝ յորմէ հաւիկն առօրեայ
Լին ինչ թըռեաւ ի բացեայ :

Եւ ըզգացի յանվախճան յայնրմ պահու
Ընցանել յիս ծովըս վըշտաց , դարս ահու .
Եւ ցաւք լըցին ըզտեղի՝ ուր սիրտն իմ էր ,
Եւ ասացի , Ղա միայն գոյր ինձ , ո՛վ Տէր .
Համայն իմ սէր ի մին յայն էր խորասոյզ .
Սենէր նա զվայրս ցոյ եղեւ մահ կենախոյզ .
Սիակ պըտուղն յետ մըրըրկածին էր օդոց
Ընքակ մնացեալ ի յոստոց :

Ի խորտակեալ շար քայռիս մէն նա մանեակ ,
Յաղօտ աղօտ երկնիս մէն կէտ կապուտակ .
Եւ զի քաղցրիկ լուիցի կոչումն իւր ի տան
Ի մըկըրտելն՝ եղաք անուն աղուական :
Եւ իմ աշխարհ , նա իմ շարժումն եւ ամբօխ
Եւ յամենայն իմ օթեվանս՝ ձայն հըրճուող .
Ընդոց ու աչացս իմ նա թախիծ եւ կամակ ,
Եւ ինձ այգ , ցայգ եւ ցերեակ :

Եւ հայելի՝ յորում սիրէր զինքն իմ սիրտ ,
Չըքնաղն յաւուրցս ի ճակատ անդր անխըլիրտ ,
Ընանց նըշոյլ բարեբաստիկըս կենաց ,
Համայն պարգեւք քո , Տէր , ի ծրար այնց դիմաց .
Ինձ հեշտ՝ զիմովս առ ի մօրէն կախ զուլամք ,
Ընք՝ հրատք իմոց աչաց , ոգւոյս շունչ ողջամք ,
Կենաց իմոց կեանք , ձայն ազդող իմ ձայնի ,
Ղէտ իմ երկինք կենդանի :

Ըրդ առ յագեաց , արդարութիւն անողոր ,
Օ օրհասի զայս եւ ըզմահու անմահ հոգ ,
Ի ժանտ սեղանդ ինքնին հանեմ պատարագ .
Ըրդ՝ թէ ցըմբուր արբի՝ փըշրեա՛ զիմ բաժակ :
Ընդիկ քեզ դըստըրիկն իմ , շունչս եւ որդի ,
Յորմէ զերկուս զայս հոպոպիս լոկ հատի
Սրովք երէկ դեռ զիս կապէր ի գըգուանս ,
Օ այս լոկ պահեմ սեփականս

Հեղձամըղձուկ աստ զիս զարթոյց հառաչանք .
Սէմն ընդ ինեւ քամէր արիւն քըրտնաղանգ .
Ընդ ցուրտ ձեռամբս համբուն սառէր իմ ճակատ ,
Ըրտեւանունքս յահէ պաղեալ լալակաթ ,
Եւ խոյս ետու՝ սուր քան զարծուոյն թիւս առ բոյն .
Եւ հընչէր տուն իմ ի կական դառնագոյն .
Ինձ սէր միայն յետին ժամուն առնէր այց
Եւ ըսպասէր զի մեռայց :

Ս'եռեալ է արդ համայն ի տանս ամայի .
Լ'ըտասուակաթ զոյգ մ'աչաց լոկ անդ հայի .
Սպասեմ յանգէտս՝ առ ինչ, երթամ եւ կամ ուր .
Վիրկս առ ոչինչ բանամ, փակեմ եւ ի զուր :
Տիւք եւ գիշերք ինձ համակեալք միագոյն ,
Լ'ըթք եւ յոյս՝ յանձն իմ մեռեալք զուգագոյն :
Լ'յլ ձեռք Տեառն հար ըզքեզ, իմ սիրտ, կ'աց անդոյր ,
Ու ի ցաւս քո նմա տուր համբոյր :

ԼԱՄԱՐԴԻՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Լուդովիկոս ԺԶ-ին վարքն ու մահը :
(Տես երես 295)

Լ'ըդէն ես Վիւրժին հետ խօսելու յարմար առիթ մը գտեր էի, և իր ձեռքովը թագաւորին վրայօք Լ'ըդիսաբեթ խաթունին լուրեր կը խրկէի : Լ'ըկրորդ օրը Վիւրժի ըսաւ ինձի թէ « Լ'ըդիսաբեթ խաթունը վարպետութեամբ մը աս նամակը տուաւ ինձի որ քեզի բերեմ », և հանեց թղթի կտոր մը տուաւ . ասիկայ ասեղի ծայրովը գրուած էր, որուն մէջ կը խնդրէր թէ թագաւորին աղաչեմոր իր ձեռքովը քանի մը տող բան գրէ ու խաւրէ : Լ'ոյն իրիկունը աս բանս թագաւորին իմացուցի . ան ատեն ինքը քովի ունեցած թանաքովը, որ իրեն տուեր էին դատաստանը սկսած օրէն, քանի մը տող գրեց իր քրոջը, և առանց կնքելու ինձի տուաւ՝ ըսելով թէ « Լ'նանկ անփնաս բաներ գրեր եմ, որ ինչ մարդու ձեռք ալ իյնայ նէ՝ չեմ վախնար », և հրաման տուաւ որ կարդամ, բայց ես չկարդացի :

Լ'ըկրորդ օրը այդ նամակը Վիւրժին տուի . և ինքը ասոր պատասխանը բերաւ ինձի առջինին ոճովը գրուած, որն որ կծիկ մը ձեւացուցած էին . Վիւրժի իմ դրանս քովէն անցնելու ատեն անկողինիս տակը ձգեց : Թագաւորը շատ ուրախացաւ տեսնելով որ իր ընտանեաց վրայ լուր առնելու այս կերպը լաւ կը յաջողէր . իր գրած տոմսակ-

ները ինձի կու տար, և ես դերձաններ վրան պլլելով՝ կծիկ մը կը ձեւացնէի . իսկ Վիւրժի գրուածքները այն դարանին մէջէն կ'առնէր կը տանէր, ուր որ կերակրոյ պնակները կը դրուէին, ու այլ և այլ կերպեր կը բանեցնէր որ եկած պատասխանները անփնաս ձեռքս հասցնէ . իսկ երբոր ես զանոնք թագաւորին կու տայի, միշտ կը զգուշացնէր ինքը որ զիս շատ վտանգի մէջ չձգեմ :

Պահապաններուն ինձի տուած մոմ պատը միշտ թղթի մէջ պլլած ու չուանով մը կապած կ'ըլլար . երբոր աս չուանի կտորները քովս շատցան, թագաւորին միտքը ձգեցի որ կրնար ատոնցմով Լ'ըդիսաբեթ խաթունին հետ դիւրաւ թղթակցութիւն մը հաստատել . վասն զի անոր խուցին պատուհանը ճիշդ իմ խուցիս քովի եղած պզտի սրահին պատուհանին վրան ըլլալով, կրնար Լ'ըդիսաբեթ խաթունը գիշերները չուանով նամակ կամ ուրիշ բան ձեռքս հասցնել պատուհանէն վար իջեցնելով . և ամենեւին վախ մը չկար որ թղթերը պատահամբ պարտէզը իյնան, որովհետեւ ամէն պատուհանի դիմաց դուրս երկնցած դարանի պէս տեղեր կային : Լ'ս ճամբով կրնային վերիններն ալ իրենց գրածին պատասխանն ընդունիլ, ինչպէս նաեւ կրնայինք տալ իրենց քիչ մը թուղթ ու թանաք, որոնցմէ բոլորովին զրկուած էին : « Լ'հա մէկ նոր հնարք մը, ըսաւ թագաւորը, զորն որ կրնանք գործադրել՝ երբոր մեր հիմակուան ճամբան խափանուի », Լ'ս ի-